

'Primera lliçó sobre literatura', de Pere Ballart inaugura una nova col·lecció: 'Primera lliçó', coeditada per Publicacions de l'Abadia de Montserrat i la Càtedra Màrius Torres de la UdL.

— [Jordi Llavina](#)

07/08/2023 [Faves Tendres #184](#)

Comparteix:

En aquest país, i en aquesta llengua, no hi ha gaires assagistes que sàpiguen explicar tan bé com Pere Ballart els mecanismes de la literatura per convidar-nos a rumiar fonament, per aconseguir emocionar-nos, per fer-nos admirar davant la bellesa del món o escriure tot considerant-ne les veritats incòmodes... per fer-nos entendre, en definitiva, a nosaltres mateixos com a espècie contingent i, alhora, amb voluntat de transcendència o de persistència, o entre nosaltres, l'un a l'altre, com a espècie sempre litigant. Ballart és clar i rigorós, sempre sembla que tingui a mà els exemples escaients per il·lustrar les seves idees, i són exemples que tant provenen de la literatura universal com de la literatura catalana (literatura, la catalana, que quan és de qualitat forma part, no cal dir-ho, del concert de la gran literatura universal); un element, aquest darrer, que el diferencia d'altres assagistes o preceptistes catalans, que no és habitual que facin o puguin fer aquesta vària i ambiciosa il·lustració.

Núvol utilitza 'cookies' per millorar l'experiència de navegació. Si continues navegant entendrem que ho acceptes.

Pere Ballart | Foto cedida per l'autor

Primera lliçó sobre literatura és, d'entrada, un goig de lectura. El lector d'El contorn del poema (1998) o El riure de la màscara (2007) ja pot preveure per quin terreny petjarà. En aquest nou llibre, en què l'autor recorre sovint a teòrics clàssics de la literatura (Aguilar e Silva, Jakobson, Culler, Di Girolamo, Eagleton, Forster, Genette, Bentley o Kowzan, entre altres, per no parlar del cap de brot occidental que és Aristòtil), fa un ús ponderat, pertinent, i —si se'm permet enunciar-ho així— en favor d'un tipus de lector ampli, no circumscrit als cercles acadèmics o intel·lectuals, de conceptes que no sempre són fàcils d'exposar. L'obra, escrita sense els enfarfecs que adornen tan sovint els tractats més abstrusos, es proposa de “reflexionar sobre la naturalesa peculiar de la literatura”. Té un propòsit, doncs, que abans ha animat no sé si milers i milers de tractadistes que han precedit el barceloní, però, com a mínim, sí uns quants centenars.

Ballart comença la seva lliçó amb un relat que a mi sempre m'ha semblat un prodigi de la narrativa curta: El conte de Nadal de l'Auggie Wren, de Paul Auster. Qui encara no el conegui, que el busqui i el llegeixi sense dilacions, perquè és una peça rodona. Aquesta història que, després de ser publicada en forma de llibre, va tenir una celebrada versió cinematogràfica, permet a l'autor de subratllar dos dels valors que la bona literatura (i l'art, en general) exigeix en el lector: l'atenció concentrada i la paciència. A banda altres elements, com és ara aquest: que “és de nosaltres, que parla sempre l'art, i cap obra literària digna d'aquest nom no deixa d'interrogar-nos sobre qui som i qui volem o temem ser...” És el que jo mateix, com a comentarista d'aquest llibre, he volgut contenir i sintetitzar en el títol de l'article.

¿Què és, però, el que fa que un text sigui literari i, en canvi, un altre enunciat de llenguatge no ho sigui? Ballart recorda el concepte de desautomatització, que designa “el més valuós que pot oferir la creació literària segons els formalistes”.

En el conte d'Auster, hi ha una frase que cada vegada que l'he llegit m'ha semblat que emmarcava una veritat elemental: “Mentre hi hagi una persona que se la cregui, no hi ha cap història que no pugui ser veritat”. Una afirmació que pot semblar poca cosa, o, fins i tot, òbvia: no ho és gens. Quants cops no hem trobat lectors que s'estimen més llegir històries que hagin passat de veritat, que vol dir aquelles que representen el trasllat a la pàgina d'una situació personal o col·lectiva documentable, històrica; no fictícia, per entendre'ns! Quina fal·làcia! Al cap i a l'últim, qualsevol història d'aquestes, basada en la memòria, és també una ficció. Però és que, a més a més, i ja sé que no he de convèncer cap llegidor rigorós ni cap llegidora exigent, les històries inventades de punta a punta poden contenir tanta veritat com la que trobem en les primeres, si no més.

A continuació, l'autor disserta sobre el terme literatura, que apunta que potser no és el millor per referir-nos al que delimita semànticament. Aristòtil en feia servir un altre: poesia. I per això va desglossar el concepte en tres línies diferenciades: la poesia narrativa, la poesia èpica i la poesia lírica. ¿Què és, però, el que fa que un text sigui literari i, en canvi, un altre enunciat de llenguatge no ho sigui? Ballart recorda el concepte de

Núvol utilitza 'cookies' per millorar l'experiència de navegació. Si continues navegant entendrem que ho acceptes.

més creatiu i distorsionador”. Del formalisme rus salta a l’estructuralisme —francès, principalment—. D’un model de manual dels anys setanta que se centrava en el text passem a un altre que es basa en el lector. Aquí la qüestió del marc resulta determinant, en parlar de literatura. Fixem-nos en aquesta breu poesia —que no és, encara que ho sembli, un haiku—: “Núvols baixos a la costa / i serè a la resta, / a l’espera d’una borrasca”. Doncs bé, no es tracta de cap poesia, sinó del titular d’una informació meteorològica. Si en lloc d’enunciar-lo tot seguit, com qualsevol altre titular periodístic, el partim —com s’ha fet— en tres versos i, per acabar-ho d’adobar, hi afegim un títol (“Futur”, “La revolució”, “Adulteri”: tots tres els suggereix Ballart), ¿qui gosaria concloure que allò no és un poema? El marc, doncs, determina, condiona la lectura d’un text. I el nostre autor ho explica amb brillantor i un punt d’ironia, i falca la seva contribució teòrica —hi insisteixo— amb exemples d’allò més adequats, lúcids i aclaridors. I el context, encara: “Vet aquí un cop més si la nostra manera de percebre i de llegir no està condicionada pel context, que ens empeny a esperar unes coses o unes altres...” Ballart ha il·lustrat aquesta darrera idea amb un poema de Jordi Domènech que enclou, de fet, una recepta culinària, bé que severament escrita en decasíl·labs.

Ballart es pregunta què serà la literatura en el futur. O quins haurien de ser els criteris per saber que un text és o no és literari. Ja es veu que són qüestions que fa segles que ocupen el pensament humà (i, tanmateix, no acabem d’escatir-les mai del tot). L’autor continua incidint en altres aspectes que afecten, poc o molt, el fet literari. Tot invocant Terry Eagleton (de qui jo recomano les seves interessantíssimes disputes amb Roger Scruton), es pregunta què serà la literatura en el futur. O quins haurien de ser els criteris per saber que un text és o no és literari. Ja es veu que són qüestions que fa segles que ocupen el pensament humà (i, tanmateix, no acabem d’escatir-les mai del tot). Arribats en aquest punt, trobem la part, a parer meu, més substancial i suggeridora del llibre. El nucli. A partir de l’anàlisi d’Otel·lo, la tragèdia de Shakespeare, Ballart exemplifica els tres principals gèneres literaris des d’Aristòtil. És a dir, en la història de la traïció del pèrfid Iago —que fa creure a Otel·lo, el seu amo, que Desdèmona, la dona d’aquest, li posa les banyes amb Càssio—, Ballart il·lustra amb molta penetració tres escenes de l’obra que respondrien, precisament, al gènere líric, al narratiu i al dramàtic. El marc, per tant, és el drama (o la tragèdia) de Shakespeare. Però en la il·lustració de cada gènere —o, més concretament, dels elements que caracteritzen cada un dels tres grans gèneres—, Ballart ens dona sengles magnífiques anàlisis d’un poema de Gemma Gorga (“Descans”), un conte de Natalia Ginzburg (“La mare”) i el monòleg final de la mateixa obra, Otel·lo, respectivament. Un exercici explanatori d’una gran sofisticació per il·lustrar conceptes de la narratologia o de la teoria sobre poesia que, amb els noms que sigui, no necessàriament els tècnics (penso, ara, sobretot, en Genette i la seva rellevant aportació), formen part inextricable de l’anàlisi teòrica de la literatura. Aquí surten i s’expliquen, posem per cas, els diversos elements narratius. De bell antuvi, la distinció entre història i trama. Tot seguit, les qüestions del temps, el mode, la veu, els personatges. L’exemplificació en el conte de Ginzburg és enormement valuosa.

Aquest pla, tan conscient i ben travat, no impedeix, ben al contrari, els fèrtils excursos. N’hi ha a balquena. En donaré un: “A la prosa, expansiva per naturalesa, el vers oposa un moviment replegat i concèntric, de qui mira endins, com si diguéssim; no per explicar l’embalum de moltes coses diferents, sinó per aprofundir en unes poques de ben juntes”.

Fes-te subscriptor de Núvol
Suma't al digital de cultura i gaudeix d'un munt d'avantatges

Participa en sortejos setmanals i guanya llibres

Rep la revista anual en paper

Accedeix a la Biblioteca del Núvol

Aconsegueix descomptes culturals

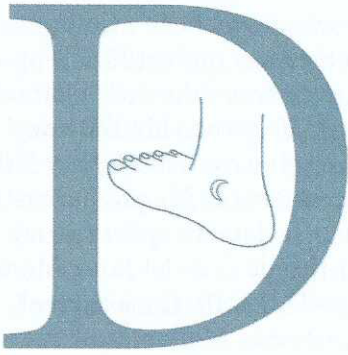
[Subscriu-t'hi ara!](#)

Núvol utilitza 'cookies' per millorar l'experiència de navegació. Si continues navegant entendrem que ho acceptes.

[Més informació](#)

[Accepto](#)

ra, es desmarca d'aquestes línies de força que articulen les noranta-sis pàgines restants. És un poema que respira imaginació per la formació geològica de les muntanyes i el diàleg entre elles, i que va molt més enllà, cap a l'admiració del símbol sagrat, la protecció i l'anhel de llibertat.— G.O. DE L.B.

LA LITERATURA SOTA SOSPITA

Pere Ballart

Primera lliçó sobre literatura

Publicacions de l'Abadia de Montserrat,
Barcelona, 2023.

Aquest breu assaig intenta qüestionar la prèvia sobre la literatura i per aconseguir-ho l'autor baixa al nivell més íntim de la seva estructura: Què és la literatura? Què fa que obres tan diverses acullin còmodament l'etiqueta de literàries? Quins són els aspectes imprescindibles per aconseguir que una peça sigui literària? Com s'agermanen un poema, un discurs, un assaig, la ficció, etc.? La literatura és més literatura com més es distancia de la realitat? La literatura sempre ha de ser escrita? Pot ser improvisació? Ballart, professor universitari de

teoria de la literatura, acostuma a rondar aquestes preguntes i segueix, de la mà del diversos teòrics, les seves respostes i les seves contradiccions. Al capdavall, mira d'enfrontar les controvèrsies dels crítics per acotar una resposta fiable i que pugui ser acceptada pel lector, és a dir, per qualsevol persona que estigui interessada en la qüestió artística; podrien ser els seus propis alumnes universitaris quan s'acosten per primera vegada a qüestionar-se el que fa que la literatura sigui com és. És a dir, un ampli públic, no pas erudits. L'autor qüestiona tota literatura per refermar-se en el convenciment que ja portava d'inici: l'essència que lliga les paraules i la vida ha de ser necessàriament literària. Després de seguir l'itinerari que Ballart ens descriu en aquest llibre, i que passa per l'observació de diferents gèneres literaris, de l'exemplificació, anàlisi i estudi de models concrets i obres, la conclusió és òbvia: és difícil justificar totalment què sustenta l'etiqueta «literatura», però l'experiència ens diu que més enllà de paraules percebem tossudament l'essència de la literatura.— G.O. DE L.B.

Serra d'Or, núm. 782, p. 66-67

FEBRER 2025

in Catalonia (92). The final chapter focuses on the views of Catalan authors concerning censorship, referencing classic bibliographical works such as Antonio Beneyto's *Censura y política en los escritores españoles* (Euros, 1975). While the voices of creators are undeniably valuable, integrating their opinions into earlier chapters would have strengthened the overall argument and avoided the need for recaps and summaries that the author includes in this section to provide context for the writers' views. Nonetheless, despite the desire to attract new audiences, *Books Against Tyranny* remains a remarkable work, offering unique insights into a crucial aspect of the cultural history of contemporary Catalonia.

ELOI GRASSET
UC Santa Barbara

Ballart, Pere. *Primera lliçó sobre literatura*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2023, 160 pp.

Bacardit, Ramon. *Primera lliçó sobre Àngel Guimerà*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2023, 160 pp.

López-Pampló, Gonçal. *Primera lliçó sobre l'assaig*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2023, 144 pp.

Rosselló, Ramon X. *Primera lliçó sobre teatre*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2023, 176 pp.

La literatura catalana viu temps complexos. Els índex de lectura i les xifres de venda de llibres mantenen una progressió lenta però constant, la diversitat de segells editorials independents fa molt de goig i la projecció internacional dels autors continua fent via — amb fites de consagració inèdites, com les assolides per Irene Solà i Eva Baltasar recentment. Tanmateix, els estudis de filologia catalana pateixen una crisi de vocacions de fa anys — com és sabut, el declivi de les filologies és un fenomen global. En conseqüència, l'ensenyament de secundària i batxillerat té un dèficit estructural de graduats en filologia catalana. Les places docents que queden vacants de resultes de la jubilació massiva dels *boomers* sovint són ocupades per graduats en altres titulacions, sense coneixements sòlids sobre la matèria. Per torna, de tant en tant es posen damunt la taula iniciatives polítiques per arraconar encara més la literatura als currículums.

Davant d'aquest escenari, és molt encomiable que Publicacions de l'Abadia de Montserrat, amb el concurs de la Càtedra Màrius Torres de la Universitat de Lleida, hagi posat en marxa la col·lecció *Primera lliçó*, que té com a comesa divulgar sabers sobre la disciplina literària i, de manera central i programàtica, sobre

literatura catalana. Els volums, signats per acadèmics i professors de secundària amb una trajectòria de publicacions acreditades sobre l'objecte de l'estudi a què es consagra cadascun, es presenten com a modest abecé, tal com indiquen tots els títols: *Primera lliçó sobre...* Les síntesis disciplinàries se situen a cavall entre el manual acadèmic i l'alta divulgació. Així, forneixen els rudiments de la matèria de què s'ocupa cada títol amb una presentació dels continguts que segueix els patrons didàctics de tall clàssic. No es limiten a ser descriptius i teòrics; també proveeixen instructius models d'anàlisi literària. Escrits amb traça expositiva, assenyalant en negreta conceptes clau i termes d'especialitat, i sense notes a peu de pàgina, inclouen una bibliografia d'obres primàries i d'estudis teòrics clàssics i, en alguns casos, també annexos i índex analític o temàtic. Els llibres estan disponibles en edició de butxaca i a preu mòdic. Tota aquesta colla d'encerts permet aventurar, *a priori*, que seran útils no només per a estudiants universitaris; també per a docents de secundària i batxillerat que no se senten ben equipats per impartir lliçons sobre literatura catalana i que, tal vegada, han de passar oposicions.

Però filem una mica més prim. A principi de 2025 ja han vist la llum nou títols; tots ells d'autoria masculina. Dels que estan en preparació, només un el signarà una acadèmica: la professora de la Universitat Pompeu Fabra Maria Dasca, que es farà càrrec del llibre consagrat a la novel·la. Els volums dedicats a autors versen, per ara, sobre Àngel Guimerà, Vicent Andrés Estellés i Francesc Vicent Garcia. Un simple cop d'ull a les bibliografies, a més, permet detectar la menor presència d'obres d'autora i l'absència de referències d'estudis culturals o feministes, entre d'altres. Aquests indicis inviten a explorar si aquest projecte editorial tan necessari, dut a terme per experts tan solvents, integra adequadament la preceptiva perspectiva de gènere. Quan aquesta s'aplica amb rigor, garanteix una major qualitat dels continguts pel fet de fornir visions més àmplies, plurals i acurades, i estimula la producció de discursos més en sintonia amb la recerca actual i els interessos del jovent.

Vegem-ho quant als quatre primers llibres. En el volum inaugural, *Primera lliçó sobre literatura*, Pere Ballart defineix la naturalesa dels textos que convenim a reconèixer com a literaris i exposa les característiques dels tres grans gèneres: la poesia, la narrativa i el teatre (en la seva dimensió textual) — justifica l'exclusió de l'assaig, que tanmateix reivindica com a gènere literari. El professor de la Universitat Autònoma de Barcelona, que cerca establir una estreta complicitat amb el lector, té la traça de casar teoria literària amb la perspectiva històrica, i de desplegar el discurs expositiu il·luminant conceptes amb atractius exercicis de comentari de text. Les glosses, en les quals mobilitza l'utilatge teòric amb profit interpretatiu — quant a la narratologia, tot fent més planer el contingent conceptual de Genette —, constitueixen un model d'anàlisi amb potencial per fomentar el gust per la lectura atenta i crítica. Així, ensenya que el coneixement

de les convencions dels gèneres resulta productiu per a la interpretació d'un poema de Gemma Gorga, un conte de Natalia Ginzburg (traduït per ell mateix i inclòs en l'annex) i el monòleg final d'*Otel·lo* de Shakespeare — una ... “tragèdia domèstica” (124) de la qual, al seu entendre, no és massa oportú fer dramaturgies modernes en clau racista o de violència masclista. Ballart mostra una virtuosa finesa crítica per desmuntar els arguments essencialistes d'aquells teòrics que han assajat d'establir la condició del text literari. Tanmateix, hauria estat oportú que, més enllà d'incloure el comentari d'obres d'escriptors, contemplés l'aportació en el terreny de la teoria i de la crítica per part d'autores. Hauria estat una bona manera d'integrar la perspectiva de gènere a aquest llibre inaugural — que la bibliografia també hauria reflectit.

El llibre de Gonçal López-Pampló, *Primera lliçó sobre l'assaig*, s'ocupa del quart gran gènere i complementa, doncs, el volum 1. El professor de la Universitat de València du a terme una operació força similar a la de Ballart, per bé que la singular condició del gènere inaugurat per Montaigne li exigeix articular un discurs més argumentatiu a l'hora de determinar-ne la naturalesa. Si bé atorga una atenció central a Joan Fuster i a Josep Pla, cimeres de l'assaig en català, adverteix d'entrada que, en aquesta ocasió, corregeix el biaix androcèntric d'estudis anteriors i es compromet a tenir en compte la perspectiva de gènere. Així, no només fa referència a *De la littérature* (1800) de Madame de Staël, sinó que en el decurs del manual s'ocupa de Virginia Woolf (Wolf [sic]), Mary Beard i Marina Garcés. I en discernir les fronteres entre subgèneres que tal vegada poden ser contemplats com a assagístics, fa una anàlisi comparativa entre Svetlana Aleksievitx i Annie Ernaux. En l'instructiu exercici de problematitzar aquests límits genèrics, López-Pampló té l'encert de contemplar una heterogènia tipologia de produccions actuals en distints formats; des del vídeo assaig fins a xarxes socials com Instagram, Twitch i TikTok. Mirades com aquesta propicien l'avenç de la disciplina i la connexió amb el jovent, que tant convenen. Tal vegada és discutible que en el darrer capítol tracti conjuntament els llibres d'autoajuda, la literatura infantil i juvenil, i el còmic (ell mateix, que n'és conscient, se n'excusa: servituds de l'espai). I també crida l'atenció que, tenint en compte que cita diverses xarxes socials, no consideri el blog concebut com a dietari — precisament un dels gèneres que, com bé argumenta, cal contemplar com a assagístic.

Un altre professor de la Universitat de València, Ramon X. Rosselló, signa el quart volum, *Primera lliçó sobre teatre*, de caràcter més descriptiu i tècnic. A diferència de Ballart, Rosselló es fa càrrec tant del text dramàtic com del teatre com a art escènica. En la introducció, adverteix que “no pretén presentar un estat de la qüestió sobre els estudis de teoria i d'anàlisi del teatre, sinó concretar una manera d'observar els diferents elements o components de l'art teatral” (7). Semblantment a Ballart i López-Pampló, considera d'entrada els límits del gènere

i en tracta la diversitat. Per fer més atractiva i eficaç l'exposició d'un conjunt molt ampli d'aspectes textuais i de la representació, il·lustra els conceptes amb citacions d'obres en català signades per autors — també algunes autores; Rosselló, cal consignar-ho, ha estat pioner a assenyalar l'augment d'autories femenines com a fenomen rellevant del teatre valencià actual — de Catalunya, València i Balears. Ben mirat, el llibre ve a ser una pràctica síntesi enciclopèdica de l'art teatral — d'aquí que sovintegin les referències al *Diccionario del teatro* (2008) de Patrice Pavis —, que permet als inexperts equipar-se del marc analític i la terminologia pròpia del camp. Finalment, clou el volum amb una proposta d'esquema per a l'anàlisi del text dramàtic.

A diferència dels tres volums que hem comentat, el segon és un treball clàssic d'història de la literatura, dedicat a la figura autorial més encimbellada del cànon teatral català. *Primera lliçó sobre Àngel Guimerà* és signat per Ramon Bacardit, professor de l'Institut d'Ensenyament Secundari Montserrat Miró i Vilà, de Montcada i Reixac, autor de nombroses investigacions guimerianes, com posa en relleu la bibliografia. Per bé que la rúbrica que presideix el text de presentació, "Guimerà. La identitat i el desig", apunti vers una mirada més en sintonia amb els paràmetres interpretatius d'avui, la lliçó s'enquadra en els estudis filològics més tradicionals des del punt de vista expositiu, hermenèutic i de llenguatge. Així, encara que, en algun moment, empri expressions actuals com ara "relació tòxica" (114), continua mobilitzant conceptes com ara "triangle amorós" per definir algunes relacions d'opressió. A la bibliografia, però, no hi busqueu un estudi de gènere com ara *Escriure el desig* (2013), de Marta Segarra, consagrat en bona mesura al gènere dramàtic.

El llibre s'organitza d'acord amb el binomi didàctic "vida i obra". En l'esbós biogràfic, Bacardit destaca com a elements clau per a la comprensió dels textos guimerianians l'adopció del català com a llengua familiar i, més tard, com a llengua literària; els conflictes amb el pare i la devoció envers la mare; les relacions afectives amb amics i l'especulació sobre la seva homosexualitat, i la rellevància de la figura de Pere Aldavert. Sorpren que, sent una biografia, no abordi amb més precisió els darrers anys del dramaturg, quan ja és una figura consagrada — ni tan sols se n'esmenta la data de mort — i que no faci cap referència a la figura clau per entendre la seva trajectòria, i més particularment la projecció en l'àmbit hispànic i internacional: l'actriu i empresària teatral madrilenya María Guerrero, una obliteració que queda compensada quan s'hi refereix (com a "la Guerrero", ai las!) en capítols posteriors de manera prou aprofundida.

En lògica correlació amb la cronologia i la rellevància de l'obra de Guimerà, i sempre cenyit als paràmetres expositius historiogràfics, el llibre tracta primer la poesia. Tot seguit, brinda un concís esbós del context teatral, centrat sobretot en Frederic Soler i en l'apogeu del drama històric i la tragèdia. Els capítols centrals

ressegueixen el conjunt de textos dramàtics dividit en quatre etapes, que justifica convenientment. Clouen l'estudi un breu capítol sobre la prosa i un darrer en què aborda la dimensió icònica de Guimerà per al catalanisme. En el recorregut de la trajectòria guimeraniana, Bacardit prioritza la lectura simbòlica i al·legòrica, i desautoritza les “lectures banals” (que no referencia) com aquelles que, en interpretar Sebastià de *Terra baixa*, el redueixen “a un simple abusador” (92) — si bé més endavant ell mateix s’hi refereix en aquests termes quan el compara amb Pere Màrtir de *La filla del mar*. Menys sistemàtic a l’hora de consignar la recepció de l’escriptor, crida l’atenció, per exemple, que sostingui la validesa de la crítica de Josep Yxart sobre la producció poètica — en el pròleg al volum *Poesies* de 1887 — i que no posi prou en relleu la tasca de Blanca Llum Vidal en l’edició de la *Poesia completa* de Guimerà, de 2010. Atesa la voluntat de la col·lecció d’apel·lar estudiants, trobem que tal vegada hauria estat adient fer referència a fenòmens guimeranians actuals, com el popularíssim *Mar i Cel* de Dagoll Dagom o el programa televisiu *El llop*.

Curt: cal celebrar la publicació d’aquestes primeres lliçons, que subministren a alumnes i professors amb poca expertesa en literatura catalana un conjunt de coneixements, conceptes i models d’anàlisi d’obres. Tota pedra fa paret. Ara bé, esperem amb candeletes que els propers volums siguin escrits per una representació major d’acadèmiques i professores de secundària, i integrin la perspectiva de gènere. I esperem que no triguem gaire a tenir títols sobre Víctor Català, Mercè Rodoreda i Maria Mercè Marçal. Així, ens fa l’efecte que se satisfarà millor l’horitzó d’expectatives d’un jovent que, no ho perdem de vista, s’està equipant amb conceptes nous com el de “criptogínia”.

TERESA IRIBARREN

Universitat Oberta de Catalunya

Gago González, José María. *Editores y libreros en Mallorca 1962–1989. Entre el compromiso identitario y la sociabilidad cultural*. Palma de Mallorca: Objeto Perdido, 2021, 192 pp.

Gago González, José María. *Progresistas, demócratas y valencianistas. Editores y libreros en el País Valencià: 1962–1989*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2022, 273 pp.

José María Gago, professor d’història i geografia a l’ensenyament secundari a Madrid, ha encetat amb aquestes dues monografies un projecte molt ambiciós, que, denominat *Libreros y Editores en el Franquismo y la Transición*, abraça la franja cronològica indicada en els títols. És un projecte que pretén donar prioritat,